

Katonának lenni idegenben

Vári Fábíán László: *Tábori posta* (Szovjet mundérban Poroszföldön)

miért olvasunk vissza-
emlékezéseket? Va-
lószerűleg hasonló okok

miatt, mint amiért szívesen forgatjuk egy ismert személy összegyűjtött leveleit, naplófeljegyzéseit, vagy amiért az írói honlapok, blogok, közösségi portálok bejegyzéseit is figyelemmel kísérik: a tudatosan vállalt szubjektív szemlélet kifejezetten érdekes adalékokkal járulhat hozzá egy adott kornak, a szerző életének, élményeinek vizsgálatához, s nem utolsósorban a művek megértéséhez. Nincs ez másként Vári Fábíán László *Tábori posta* című visszaemlékezés-regényével sem: a korszak, amelyben játszódik, az 1970-es évek szovjet valósága a maga abszurditásaival rengeteg problémát rejt magában. A huszonéves életrajzi elbeszélő – a későbbi elismert költő – ezekben az években éli át azokat az alapélményeket, szerzi meg azokat az élettapasztalatokat, amelyek meghatározzák világnézetét, a diktatórikus berendezkedéshez, a kárpátaljai kisebbségekhez (elsősorban a magyarokhoz és a ruszinokhoz), az egyetemes magyar kultúra bizonyos hagyományaihoz való viszonyát. Ebből következően a *Tábori posta* legfontosabb kérdésfeltevési az önértelmezés, a saját identitás és pozíció meghatározása fogalmakkal írható körül.

A könyv értelmezése előtt érdemes kitérni az előzményekre. Az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán tanuló diákok irodalmi kört hoztak létre Forrás Stúdió névvel. A Kovács Vilmos irányításával, szellemiségének vállalásával működő kör fiataljai szembementek a hivatalos kultúrpolitikai doktrínákkal: a szocialista realizmus sematizmusa, hamis optimizmusa helyett a magyar történelemhez fordul-

KORTÁRS KIADÓ,
2011

tak, műveik ihlető forrásul a kortárs és klasszikus magyar-, valamint

világirodalom alkotásai szolgáltak. S. Benedek András (a szintén szolgálatot teljesítő s a könyvben többször emlegetett Béni) hely-, művelődés- és irodalomtörténeti dolgozataival tüntetett az „ezer évig nem volt itt semmi” nézetével szemben. Fodor Géza (akit ugyanúgy irodalmi-közéleti szereplései miatt vittek el katonának) költészetében az egzotikus motívumokat, a közel- és távolkeleti hatásokat éppúgy érzékelhetjük, akár csak Paul Éluard-ét. Vári Fábíán László pedig a népdalok, népballadák világában és az újnépiség képviselőiben találta meg azt a hagyományt, amelyhez később maga is kapcsolódott. Ezt a fajta nyitottságot az akkori hatalom nem nézhette jó szemmel, ezért példát statuált: több Forrás-tagot kirúgattak az egyetemről, majd behívtak katonának. Itt kezdődik a *Tábori posta* jelene.

A visszaemlékezés felépítése regényszerű. A bevonulás és hazatérés, illetve a két haláleset, az első fejezetben felidézett regrutabúcsúztató után a nagymama előbb megálmódott, később valóban bekövetkező halála és a harmincötödik fejezetben – a hazatéréskor – a nagyapa elhunytának tudatosítása mintegy keretbe foglalja az eseményeket. A további epizódok a katonaeletről mutatnak fel pillanatképeket. Az életrajzi én, Fábíán László a Német Demokratikus Köztársaságban, egészen pontosan az Elba völgyében, egy bizonyos Gardelegen nevű faluban tölti szolgálatát a 3. számú légvédelmi tüzérosztály katonájaként. Az elbeszélés innen halad célirányosan a másik helyszín, Kazahsztán, majd a leszerelés, illetve a hazatérés felé. A lineáris történetmondást

folyamatosan megszakítják az álmok, a honvágy miatt újra és újra felébredő gondolatok, az emlékezés.

Gardelegenben a történelem abszurditásaival szembesül Fábíán. Azt még meg lehet magyarázni, miért tekintik őt ún. „szovjetmagyarnak”, de hogy miért kell magyarként a szovjet hazát védenie az NDK-ban, már problematikusabb. Így felteszi ő is a kérdést: „Mert hogy kerül egy magyar anya fia a szovjet hadseregbe, s ha már egyszer homlokára vette a vörös csillagot, miért pont német földön kell védenie a szovjet hazát?”

Ebben a környezetben minden idegen, sőt ellenséges. A plakátokon a következő figyelmeztető felirat olvasható: „Az ellenség nem alszik, az ellenség alattomos! Harcos, légy éber!” (kiemelés az eredetiben). Itt nincs helye az álmodozásnak, az engedetlenségnek, a parancs megtagadásának. Fábíán ezért folyton konfliktusba kerül feletteseivel. Figyelmetlensége, illetve tapasztalatlansága miatt tönkretesz egy méregdrága harcászati eszközt, s ezt kellő távolságtartással meséli el. Ilyen és ehhez hasonló szakszerű leírások hitelesítik a történetmondást: „Eszembe jut – szerencsére –, hogy bal vállam fölött két kisebb acélpalack van a válaszfalra erősítve, bennük a hasonló vészhelyzetekre tartalékolva háromszáz atmoszférányi sűrített levegő. Megnyitom a csapot, a gázpedálra lépek, s mintha minden a legnagyobb rendjén volna, a dugattyúkra szabadított szélvészerezű fuvallat felbőgöti a motort.” A balul sikerült bevetés után leváltják vezető-gépészi státusából, s áthelyezik a Lenin-szobába különféle propagandacélokra. Később sem kap magasabb katonai fokozatot.

A szolgálati idő alatt ebben a soknemzetiségű (inter-, multikulturális?) közegben Fábíán a kisebbségi sorból származó bajtársával ápol őszinte emberi kapcsolatokat. Ez aligha szorul magyarázatra, hiszen a nemzetiségi gondokra meglehetősen érzéketlen, nem egyszer intoleráns orosz társak idegennek tekintik őt latin betűvel írt levelei miatt (egyszerűen csak Francúzának, azaz franciának nevezik). Amikor pedig egy számára ismeretlen szleng kifejezés jelentése után ér-

deklődik, értetlenül állnak előtte: „A fiúk jót nevettek rajtam, amikor rákérdeztem, s derűs fejcsoválás közben hajtogatva, hogy néha úgy viselkedek, mint aki nem orosznak született, megmagyarázták.” A *Tábori postában* több helyen szóba kerülnek – korabeli megfogalmazásban – a „nemzetiségi viszonyok zavarai”. Fábíán viszont mindjárt szimpátiával közelít az újonc örményhez, és jelzésével megakadályozza, hogy érvénytelen márkával verje át őt az egyik belorusz tizedes. Nagy öröm éri, amikor megtudja, hogy találkozhat a nácsfinnel (orosz betűszó: 'a finciális osztály vezetője'), aki szintén kárpátjai magyar, tehát földi. Őszintén elmeséli neki, miért kellett félbeszakítania egyetemi tanulmányait, és hogyan sorozták be. Az az eset szintén említést érdemel, amikor egy ujjural ismerkedik meg Kazahsztánban, majd a beszélgetés során a nyelvrokonság kérdését járják körül (itt az elbeszélő Kovács Vilmos nevére is utal, aki őstörténeti kutatásokba kezdett ekkoriban).

A katonaság zárt világában az egyetlen lehetőséget az otthoniakkal való kapcsolattartásra a tábori posta jelenti. Rendkívül érzéketlen a leírása annak, hogyan fogadják a bajtársak a beérkező leveleket: „...a katonák furcsa, beteges kéjjel olvasgatják egymás szerelmes postáját. Hét-nyolc hónapi szolgálat után ezt is meg lehet érteni. Sokszor már a jól felismerhető női kézírás is izgató tud lenni, mert a nő van mögötte, aki számukra [...] teljesen idegen [...]. A katona hajlik rá, hogy minden ismeretlen lányban tündéret sejtjen.” Fábíán édesapja egyik leveléből értesül a nagymama haláláról, amit előtte már megálmódott. A habitudósítók fényképeket készítenek, az egyiken jól látszik az arca. A képet szeretné hazaküldeni családjának, de a levél sohasem érkezik meg. Amikor megtudja, hogy egy földivel fog találkozni, lelkesedéssel ír az éppen Moszkvában szolgálatot teljesítő író társának, Györke Lacinak. Kiss Ferenc irodalomtörténész Beregszászból küld neki levelezőlapot, a hátla-pon egy biztató üzenet és három aláírás: Kiss Ferencé, Bénéié, valamint Kovács Vilmosé. Egy-egy ilyen üzenet izgalommal tölti

meg a katonai egyhangú mindennapjait, mint ahogyan elfojtott érzelmek törnek fel benne, amikor meglátja kedvese, Magdi kézírását.

Ha nem jön semmilyen levél, hogy ne kelljen lemondania a magyar szóról, a *Nagyvilág* című folyóirat magával vitt, rongyosra olvasott számát veszi elő. Máskor a *Toldit* vagy Illyés Gyula *Koszorúját* mondogatja magának emlékezetből.

Ahhoz, hogy árnyalt képet fessen az NDK-ban megtapasztalt katonaeletről, Vári Fábián László sajátos prózanyelvet teremt. Alapja egy kissé régies, patetikus magyar, amit az anyaországtól elszakított és tőle teljesen elzárt Kárpátalján őriztek meg sokáig. Ezt tovább színesítik a népnyelv ízes fordulatai. Olyanok, mint: átkozott, nehéz csizmák; veszettül csörömpölő villanycsengő; a katonai behívó alatt roskadozó öreg kredenc polca. Vári Fábián nyelve visszafogott és rendkívül pontos, amikor szociografikus igénnyel mutatja be környezetét: egy harcászati eszköz működését, a laktanyában élők szokásait, az étkezdet, a tisztálkodás menetét stb. Az orosz katonai szleng mellett néhol egy-egy káromkodás bukkan fel a szövegben.

A finoman elrejtett allúziókat figyelembe véve a *Tábori posta* a költői életmű felől is olvasható. Az előzmények és az itt megírt élmények mély hatással voltak Vári Fábián költészetére. Az apa így feddi meg őt azért, mert a fülébe jutott, hogy a járási pártgyűlésen egyik nemrég megjelent versét emlegették rosszállóan: „Értem én, hogy most már nehezen tudnál lemondani az irkálásról... Aki egyszer a nevét kinyomtatva látta, aki azt képzeli magáról, hogy író, mert megismerte valamelyest a dicsőség mámorát, annak nincs nyugta többé. [...] A hatalom szemében egy senki vagy, akit bármikor el lehet tenni az útból, ha olyanokat írsz, ami félremagyarázható...” Persze nem mondott le, nem tudott lemondani a költészetről.

Bár a katonai szolgálat alatt nagyon keveset ír, ez a négy sor ott születik meg: „*Makacs számra fegyelmet / izzó jogarral égess, / csak őrizz meg engemet édes, / édes anyanyelv!*” (kiemelés az eredetiben). Jelzésértékké, hogy az egyes szám első személyben írt töredék az ismertté vált versben (*Illyés Gyula fejfája előtt*) már többes szám első személyben szerepel, mintegy a közösségi felelősség tudatos vállalásaként. A „lánctalpas huszár” szókapcsolat a katonai élményekből is táplálkozó *Összefoglalás*ban bukkan fel újra: „...mi mindent / kell kibírnia, – / s rettentse bár Szibéria, / emelt fővel indul az ember, / foga közt hordva elveit / járja a titkok termeit, / hogy vértet szerezzen magának / mert elviszik / lánctalpas huszárnak / Európába – messzire.” A kedvestől érkező levél izgalmát pedig az *Amint a kibűlt ég alá* örökíti meg: „A félsivatagban – ott is utolért, / rám talált a tábori posta [...] / Istenem, ez a Magdi kézírása. / Ma éjjel másfél hónapja múlt, / hogy feldúlták álmom az ismerős holtak. / Azóta nem küldtem egy írott sort sem, / holott a hollók Ung erős várából / levelet ezalatt hármat is hoztak.”

Ez a visszaemlékezés közel negyven év távlatából készült. Ekkora távolságból másképp képződik meg az emlékezet: áttevődnek a hangsúlyok egykor kevésbé lényegesnek hitt dolgokra, míg mások teljesen háttérbe szorulnak. Erre utal is a fülszövegben a szerző. Eleinte kissé hitetlenkedve fogadtam a szovjet berendezkedéssel szemben megfogalmazott erős társadalomkritikát: egy huszonéves, aki benne él ebben a világban, még nem láthatja ilyen tisztán a visszásságokat. Aztán eszembe jutott, hogy Vári Fábián László soha nem írt sem Lenint, sem a szovjet rendszert dicsőítő költeményt. Ez a tény önmagában is sokat jelent.

CSORDÁS LÁSZLÓ

CSORDÁS LÁSZLÓ (1988) Eszenyben élő irodalomtörténész, kritikus, az *Együtt* című folyóirat olvasószerkesztője. Jelenleg a Debreceni Egyetem irodalomtudományi doktori iskolájának hallgatója.